

JOSEP HERNANDO*

***DE L'ISLAM AL CRISTIANISME.
EL PROCÉS D'INTEGRACIÓ DELS ESCLAUS
PER MITJÀ DE LA RELIGIÓ.
BARCELONA, SEGLE XIV***

RESUM

La conversió al cristianisme va ser un dels elements més importants per a la integració dels esclaus musulmans en la societat de la ciutat de Barcelona en els segles XIV i XV. La documentació notarial permet analitzar el ritme de les conversions dels esclaus musulmans al cristianisme. El ritme de les conversions diferia en el cas que aquests esclaus fossin blancs, negres, llocs o turcs. Els llibres d'òbits o llibres funeraris ens permeten observar que no hi havia diferències en la recepció dels sagraments entre els cristians «de natura» o no conversos i els cristians conversos (jueus o musulmans): tots rebien, en el moment de la mort, el sagrament de l'extremunció, el viàtic o eucaristia (combregar) i eren soterrats en cementeri cristià.

PARAULES CLAU: esclaus musulmans, conversió al cristianisme, pràctica cristiana dels conversos, els llibres d'òbits o llibres funeraris, Barcelona, segles XIV i XV

***From Islam to Christianity. The integration of slaves through religion.
Barcelona, 14th century***

ABSTRACT

Conversion to Christianity was one of the most important elements for the integration of Muslim slaves in the city of Barcelona in the 14th and 15th centuries. Notarial

* Catedràtic de la Universitat de Barcelona.

documentation allows us to analyse the rate of conversions of Muslim slaves to Christianity, which varied depending on whether these slaves were white, black, mulatto or Turks. Funeral records (llibres d'òbits) allow us to observe that there were no differences between the receipt of sacraments of born Christians (de natura, or not converted) and converted Christians (Jews or Muslims). They all received, at the moment of death, the sacrament of the Extreme Unction, the Viaticum or Eucharist (communion) and were buried in a Christian cemetery.

KEYWORDS: *Muslim slaves, conversion to Christianity, practice of Christian duties, funeral records, Barcelona, 14 and 15th century*

LA CRISTIANITZACIÓ DELS ESCLAUS

La integració de la població esclava en la societat cristiana a través de la religió és un fet. L'esclau, en haver-se convertit o haver estat batejat i haver estat alliberat, amb noms i cognoms de la societat en què es trobava, era difícilment diferenciable. Si la primera generació de conversos o neòfits o batejats encara feia esment de la seva situació social anterior, en fer referència, per exemple, en instruments notarials i d'altres a la seva condició anterior d'esclau, la segona generació, els seus fills, a vegades en no ser necessari, a vegades per oblit interessat, apareixia, almenys formalment, en iguals condicions que la població cristiana «de natura».¹

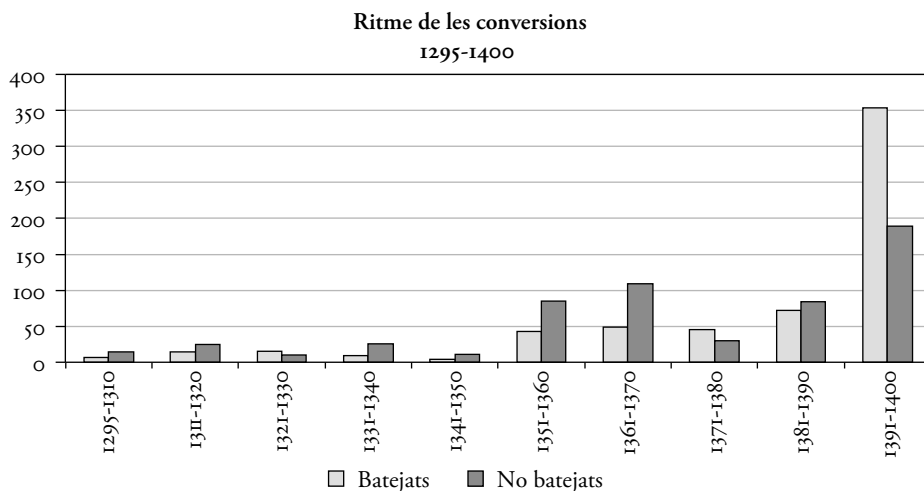
Sabem, en haver-los extret de la molt abundosa documentació notarial dels arxius de Barcelona, els aspectes demogràfics, el nombre i les quantitats percentuals de la població esclava sarraïna, tant dels blancs com dels negres i també dels llors i dels turcs, que va ser cristianitzada al llarg del segle XIV. Aquesta documentació ens mostra que els sarraïns blancs van ser menys permeables a la cristianització: els batejats² van ser el 45% i els no batejats, per tant, els que es mantingueren en la pròpia fe, eren el 55%. Veiem aquesta mateixa tendència en el col·lectiu d'esclaus llors, la majoria

1. Josep HERNANDO DELGADO, *Els esclaus islàmics a Barcelona. De l'esclavitud a la llibertat. Segle XIV*, pàg. 787; Antoni ALBACETE GASCÓN, «Els lliberts barcelonins del segle XV a través dels seus testaments», pàg. 143-172; Antoni ALBACETE GASCÓN, «Les confraries de lliberts negres a la Corona catalanoaragonesa», pàg. 307-331.

2. Els esclaus cristians generalment són identificats amb la paraula *baptizatus* o *baptizata*. Alguna vegada hom troba els mots *neofit* i *convers*. Vegeu-ne un exemple en el text de l'inventari dels béns de Romeu de Montornès, cavaller, datat el dia 13 de setembre de 1318, que posseïa, en morir, diversos esclaus batejats, és a dir, cristians: «Primum inveni [...] Item, unum baptizatum, servum et captivum dicti mariti mei, quondam, laurum, nomine Jacobum. Item, alium baptizatum album, servum et captivum dicti mariti mei, vocatum Petrum. Item, alium servum dicti mariti mei, vocatum Costa. Item, unam baptizatam, veteriam, servam et captivam dicti mariti mei, vocatam Siliam. Item, unum alium servum et captivum dicti mariti mei, quondam, vocatum Bernardum. Item, aliam baptizatam, albam, servam et captivam dicti defuncti, quondam, vocatam Margaritam. Item, unum puerum, servum et captivum dicti defuncti, quondam, album, vocatum Petrum. Item, quandam aliam baptizatam, servam et captivam dicti defuncti, quondam, albam, vocatam Guillelmam, cum quadam videlicet filia dicte Guillelme, alba, que vocatur similiter Guillelma», ACB, Bernat de Vilarrúbia, *Capibrevium* 1318, març, 27 - 1318, setembre, 13, f. 196v-198v.

dels quals era originàriament sarraïna: els batejats van ser el 49% i els no batejats, el 51%. Del col·lectiu de negres, que no eren originàriament sarraïns i que primer van ser islamitzats i després cristianitzats, en van ser batejats el 71% i van mantenir la pròpia fe, la islàmica o les creences originàries, el 29%. Del col·lectiu turc, totalment islamitzat, van ser batejats el 61%, mantenint la pròpia fe el 39%.

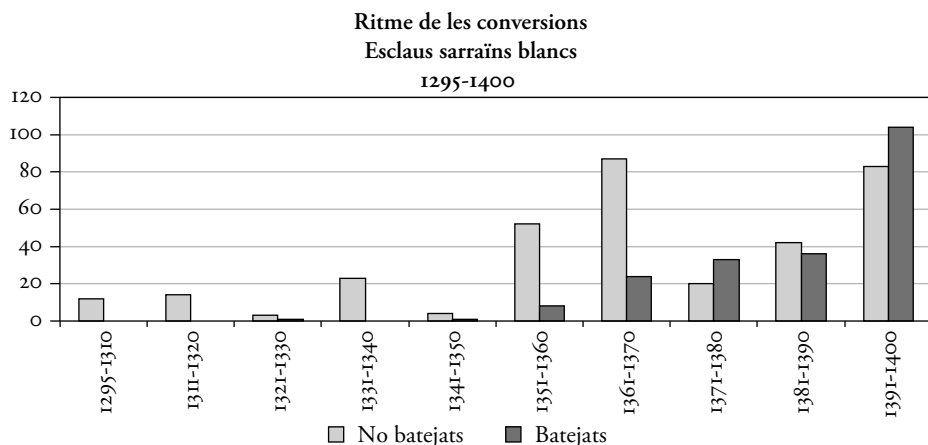
Quina va ser, però, la tendència d'aquesta cristianització? El gràfic següent ens mostra la tendència, durant el segle XIV, que dividim per dècades, de les conversions o dels bateigs dels esclaus estudiats:

Com es pot veure, fins a l'últim terç del segle XIV, la població esclava que manté la pròpia fe és quasi sempre superior a la població batejada. A partir de 1371, aquesta tendència comença a canviar amb el predomini quantitatiu dels batejats en relació amb els no batejats, d'una manera acusada en la dècada 1391-1400. Podem traduir l'aspecte quantitatiu del gràfic en quantitats percentuals que permeten confirmar la tendència:

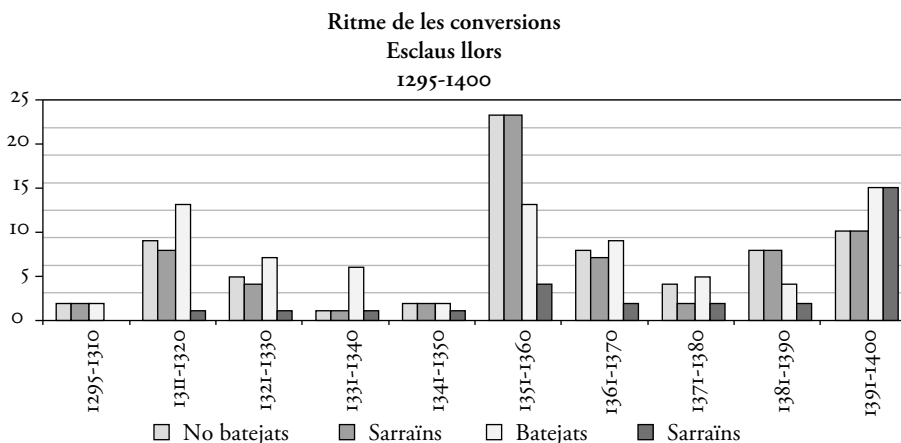
Segle XIV: per dècades	Esclaus batejats	Esclaus no batejats
1295-1310	33%	67%
1311-1320	36%	64%
1321-1330	40%	60%
1331-1340	26%	74%
1341-1350	27%	73%
1351-1360	34%	66%
1361-1370	31%	69%
1371-1380	60%	40%
1381-1390	46%	54%
1391-1400	65%	35%

Quan observem els diversos col·lectius (blancs, negres, llocs i turcs) veiem que el ritme de conversió va ser diferent entre ells. Molt propers en el ritme de cristianització són els esclaus del col·lectiu de sarraïns blancs i llocs. El col·lectiu dels negres va ser més permeable a les creences dominants i també, encara que menys que els negres, els turcs. Podem veure la tendència del ritme de conversió dels sarraïns blancs al gràfic següent:

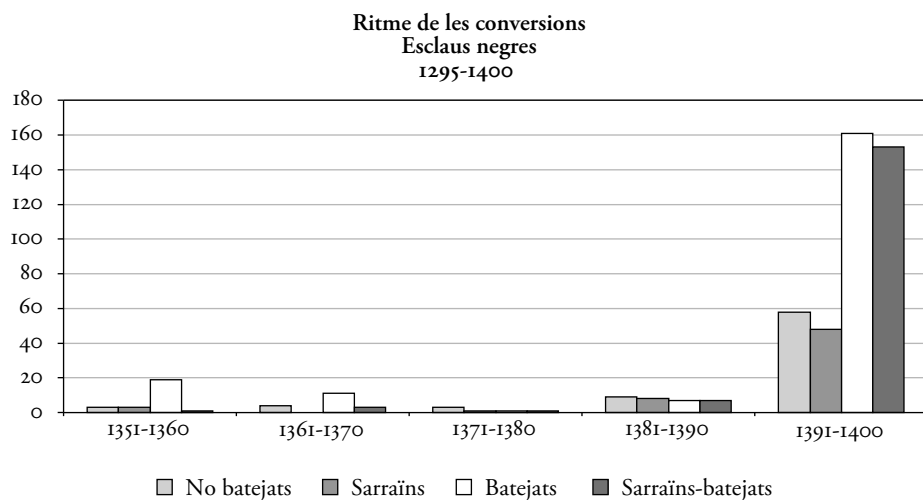
Fins a la dècada 1371-1380, el predomini de la fe musulmana en el col·lectiu dels sarraïns blancs és quasi absoluta. La tendència canvia l'últim terç del segle XIV. En la dècada 1391-1400, el 56% dels sarraïns blancs han rebut el baptisme.

Els esclaus llocs van seguir un ritme en les conversions semblant al col·lectiu dels sarraïns blancs. En aquest cas, però, cal tenir present que no tots els llocs eren originàriament sarraïns. És per això que, al gràfic següent, distingim amb barres diferents (d'esquerra a dreta) entre els llocs no batejats (primera barra); d'aquests no batejats, quins eren sarraïns (segona barra); els batejats (tercera barra), i d'aquests batejats, quins havien estat sarraïns (quarta barra). Cal, per tant, relacionar la primera amb la segona barra i la tercera amb la quarta:

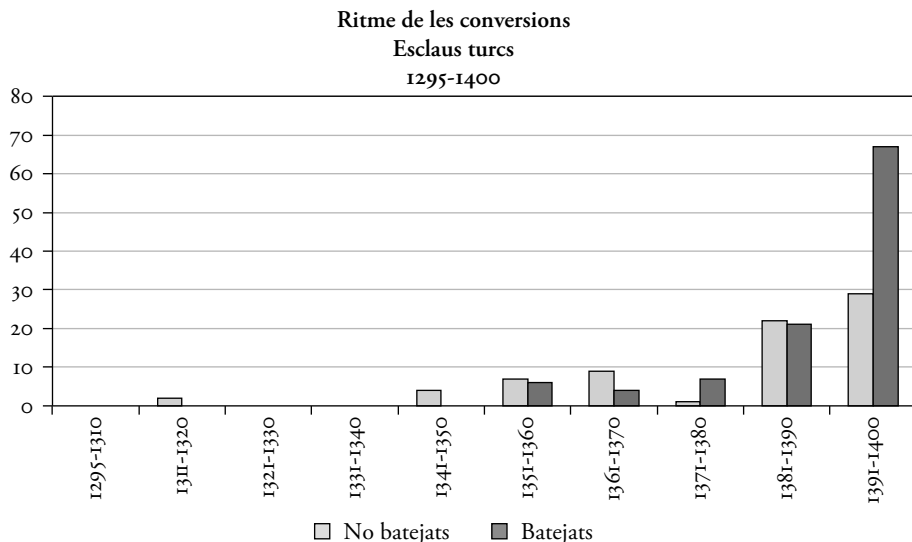
Com es pot veure, en totes les dècades, la totalitat o la majoria dels llors no batejats eren sarraïns, però no tots (primera i segona barra). En el cas dels llors batejats (tercera barra), fins a la dècada 1391-1400, tan sols una minoria havien estat sarraïns (quarta barra). En la dècada 1391-1400, però, la totalitat dels esclaus llors batejats eren de religió islàmica. Aquest col·lectiu de batejats sarraïns (tercera i quarta barra) supera el de no batejats sarraïns (primera i segona barra): el 60% són batejats sarraïns i els no batejats sarraïns són el 40%.

Ja que abans de 1350 la presència del col·lectiu d'esclaus negres en la societat barcelonina no és significativa, hem limitat el gràfic que reflecteix el ritme de conversions al cristianisme a la segona meitat del segle. Dins aquest col·lectiu, cal distingir entre els no batejats (primera barra), quins d'aquests no batejats eren sarraïns (segona barra), els batejats (tercera barra) i quins dels batejats havien estat sarraïns (quarta barra). Cal, per tant, relacionar la primera amb la segona barra i la tercera amb la quarta barra:

Com es pot veure al gràfic, si s'observa la dècada 1381-1390, quasi tots els esclaus negres no batejats són sarraïns i tots els esclaus negres batejats havien estat creients musulmans. Els col·lectius, en quantitats percentuals, són quasi iguals. A la dècada 1391-1400, el 44% dels esclaus negres no batejats eren sarraïns i dels esclaus negres batejats el 49 per cent havien estat sarraïns. A la dècada 1381-1390, els esclaus negres batejats eren el 44%. En canvi, a la dècada següent, 1391-1400, el 74% eren ja cristians.

La presència d'esclaus turcs abans de 1351 no és significativa quantitativament i estadística. En arribar els primers esclaus turcs a Barcelona, ja han estat islamitzats. És per això que limitem el gràfic als esclaus turcs batejats i no batejats, és a dir, musulmans, representats amb dues barres:

Com es pot veure, i com passa amb els altres col·lectius, la tendència de conversions s'inverteix a partir de l'últim terç de segle. Fins aleshores, el predomini dins el col·lectiu dels esclaus turcs és el dels no batejats. A partir d'aquest moment, per exemple a la dècada 1381-1390, els turcs batejats i no batejats són quasi iguals en nombre. Però a la dècada 1391-1400, els batejats representen el 70% de la totalitat dels esclaus turcs.

L'islam i l'apostasia: els conversos o batejats

L'Alcorà jutja d'una manera absoluta l'apòstata, que és aquell qui amb paraules i actes renega obertament de l'islam. Considera inacceptable que el fidel, després d'haver cregut en el veritable origen diví del Missatger (Mahoma) i de tenir-ne proves clares, abandoni la veritable fe. L'apòstata rebrà la maledicció de Déu i dels homes i rebrà el càstig adient.³ L'Alcorà es limita a amenaçar l'apòstata amb la maledicció de Déu i els càstigs en l'altra vida. En la tradició, però, hi ha clares discrepàncies sobre

3. Alcorà 3,85-91: «El qui desitgi una religió que no sigui la de l'Islam, submissió a Déu, aquest no serà acceptat per Déu, ni per nosaltres. Aquest serà, doncs, dels perdedors, dels condemnats! Com ha de guiar Déu un poble que el rebutja, que no hi creu i és infidel, després d'haver cregut en veritat, d'haver professat el veritable origen diví del missatger i d'haver rebut les proves clares del mateix Déu? Déu, Allà, no dirigeix, ni pot guiar un poble impiu, que està instal·lat en les tenebres, en la injustícia i en el pecat. Aquests tindran per retribució de la seva acció sols la maledicció de Déu, Allà, de tots els àngels, de tots els homes, conjuntament! Romandran sempre en aquesta maledicció, càstig diví, que mai per ells s'affluixarà, ni s'obrirà cap esperança. Llevat que alguns se'n tornin, penedits, després d'això, i facin bones obres, plens de pietat. Car Déu perdona molt, és indulgent, misericordiós. Però aquells que continuïn sent impius, que siguin infidels, després d'haver cregut, i després encara augmentin més la seva impietat, no se'ls acceptarà cap penediment... Aquests tindran un càstig gran, molt dolorós, i mai tindran cap defensor que els ajudi». Vegeu també Alcorà 4,115; 5,54; 16,106-107; 47,25-31. Per a les referències

la pena que hom ha d'aplicar-los. Si totes les escoles de dret estan d'acord a condemnar amb la pena de mort l'adult que voluntàriament s'hagi declarat reu d'apostasia, alguns hanefites admetien una excepció envers la dona. Pel que fa a la manera de procedir contra l'apòstata declarat, alguns en reclamaven l'execució immediata i d'altres permetien un termini abans de l'execució per tal que se'n penedís. Si ho feia, es lliurava del càstig. En cas contrari, li era aplicat el rigor de la llei, o havia de patir la pena de mort, perquè era equiparat al *kafir*, infidel, que refusa acceptar l'islam, fins i tot en el cas que l'apostasia s'hagués donat per a passar a una de les religions de la «gent del Llibre».⁴ L'efecte jurídic de l'apostasia, doncs, era l'extinció de la personalitat i la mort civil absoluta de l'abans creient musulmà. És per això que la doctrina formulada per alguns muftís en les seves fatues predicava l'obligació del musulmà d'emigrar en ésser conquerida la seva terra o de fugir del seu propietari infidel en el cas dels esclaus, perquè era inacceptable la humiliació de l'islam que aquests casos comportaven i hom corria el risc d'abandonar la seva fe.⁵

Malgrat això, la pressió social, l'ambient familiar, les possibilitats de promoció en cas de conversió —que per a molts era la llibertat i, per tant, les possibilitats que aquesta donava— i sobretot el proselitisme cristià són, entre d'altres, les raons de la conversió, sincera o forçada, de molts esclaus musulmans.⁶ A més a més, no cal oblidar la llunyania del lloc d'origen de molts sarraïns, on la llei canònica de l'islam, la xaria, era una realitat. Aquesta llunyania apaivagava la por d'unes penes terribles en cas d'apostasia, és a dir, de conversió a una religió diferent de l'islam, cosa que feia possible que tant la pressió social com el proselitisme fossin efectius. El proselitisme⁷ tenia com a objectiu la conversió, és a dir, convèncer els sarraïns de llur error, cosa

a l'Alcorà, hem fet ús de la traducció de l'àrab al català i la introducció a la lectura i cinc estudis corànics de Mikel de Epalza.

4. Vegeu FÉLIX MARÍA PAREJA, *La religiosidad musulmana*, pàg. 96-97 i 104-107. Els actes il·licits pels quals s'incorria en les penes *hadd*, és a dir, la sanció establerta per l'Alcorà o per la tradició per a alguns actes considerats crims contra la religió, eren l'apostasia, el comerç sexual fora de matrimoni i de concubinat, la calúnnia, el robatori, el bandidatge, la rebel·lió i l'ebrietat. Per a l'apostasia, la pena és la mort; per al comerç carnal il·lícit, la pena més severa és la lapidació; per al bandidatge, la mort, la crucifixió i l'espasa; per al robatori, l'amputació d'una mà; en altres casos, el càstig és la flagel·lació. Vegeu Felipe MAILLO SALGADO, *Vocabulario básico de historia del Islam*, pàg. 70.

5. Vegeu Maria Teresa FERRER I MALLOL, *Els sarraïns de la Corona Catalano-aragonesa en el segle XIV*, pàg. 63 i seg.; Felipe MAILLO SALGADO, *Consideraciones acerca de una fatwà de Al-Wansarisi*, pàg. 181-191.

6. La via, el camí o la forma d'integració a la societat de l'emigrant, el captiu o l'esclau, aquest en haver estat manumès o afranquit, es fa a través de la seva socialització, que pot venir per l'aprenentatge de la llengua, la conversió religiosa, pel fet d'assumir els costums de la societat en general, la unió en matrimoni amb gent del lloc i, entre d'altres, el treball i l'adquisició de béns. Cf. Fabienne PLAZOLLES GUILLÉN, «Trayectorias sociales de los libertos musulmanes y negros africanos en la Barcelona tardo-medieval», pàg. 615-642; Teresa VINYOLÉS I VIDAL, «Integració de les llibertes a la societat barcelonina baixmedieval», pàg. 593-614.

7. Per a predicar a jueus i sarraïns era imprescindible aconseguir primer un «poder» que els obligués a aplegar-se per a escoltar els predicadors destinats a convèncer-los del seu error i a escoltar i a acceptar el contingut de la fe cristiana. Alguns d'aquests poders, anomenats per Jaume Riera «licències reials per predicar», foren collectius, en favor sobretot dels membres dels ordes dominic i franciscà;

que suposa la destrucció «intel·lectual» de la seva fe i també l'exposició i la defensa del contingut de la fe que es proposa com a vertadera. Les obres que tenen aquest objectiu pertanyen al gènere literari dit de polèmica antiislàmica.⁸

PRÀCTICA CRISTIANA DELS ESCLAUS CONVERSOS O BATEJATS.

EL TESTIMONI DELS LLIBRES D'ÒBITS

Una font documental de gran interès per al tema de la cristianització dels esclaus es troba als anomenats «Llibres d'òbits». Hom hi enregistrava les defuncions dels membres de les parròquies, tant de cristians de natura com de conversos, tant se val que fossin d'origen islàmic com jueu. Com hom podrà veure, no hi havia cap distinció en el ritual funerari, en l'administració del sagrament de la unció ni en els sufragis per als difunts.⁹ És a dir, s'hi inscrivien les partides de defunció i els rituals acomplerts amb els difunts, cristians o no de natura. Aquests llibres formen part, als arxius parroquials, de les sèries sacramentals:¹⁰ Òbits o de difunts, Matrimonis, Baptismes, Confirmacions, Llibretes de Comunió Pasqual.

Podem trobar llibres d'òbits en dos dels arxius parroquials de la ciutat de Barcelona. Un és el de la parròquia de Santa Maria del Pi,¹¹ els llibres d'òbits del qual abas-

d'altres foren concedits a missioners particulars, com és l'atorgat a Ramon Llull l'any 1299. Vegeu Jaume RIERA I SANS, «Les llicències reials per predicar als jueus i als sarraïns (segles XIII-XIV)», pàg. 114-131.

8. Cf. Josep HERNANDO DELGADO, «*De seta Machometi o De origine, progressu et fine Machometi et quadruplici reprobatione eius* de Ramón Martí (s. XIII)», pàg. 9-63; Josep HERNANDO DELGADO, «*Le De seta Machometi* du Cod. 46 d'Osmá, œuvre de Raymond Martin (Ramon Martí)», pàg. 351-377; Josep HERNANDO DELGADO, «De nuevo sobre la obra antiislámica atribuida a Ramon Martí, dominico catalán del siglo XIII», pàg. 97-108; Josep HERNANDO DELGADO, «*Ad ostendendum quod Machometus non fuit Dei prophetam*. La polèmica antiislàmica a la baixa edat mitjana», pàg. 133-152; Josep HERNANDO DELGADO, «La polèmica antiislàmica i la quasi impossibilitat d'una entesa», pàg. 763-791.

9. Aime Georges MARTIMORT, *La Iglesia en oración. Introducción a la Liturgia*; vegeu-ne el capítol de Pierre-Marie GY, «Historia de la liturgia en Occidente hasta el concilio de Trento», pàg. 75-90. Vegeu també, en el lloc adient, Attila MIKLOSHAZY, *The origin and development of the Christian Liturgy According to cultural Epochs: Political, Cultural and Ecclesial Backgrounds. I-IV History of Liturgy*. Sobre la unció dels malalts, vegeu Miguel NICOLAU, *La unción de los enfermos. Estudio histórico-dogmático*; Manuel RAMOS, «Notas para una historia litúrgica de la unción de los enfermos», pàg. 383-402. Una font important de l'època és GUILHEM DURAN, *Rationale divinatorum officiorum*; vegeu-ne el llib. VII, cap. XXXV, *De officio mortuorum*, pàg. 449-456.

10. És molt habitual que els investigadors consultin aquests tipus de documents per poder datar recorreguts vitals diversos i el paper que jugaven en la societat del moment, ja que són els únics testimonis que en resten, en absència d'altres censos o padrons.

11. Vegeu Salvador CLARAMUNT, «La muerte en la Edad Media. El mundo urbano», pàg. 205-218. En aquest article, hom aporta algunes notícies dels llibres d'òbits de Santa Maria del Pi, que corresponen al mes de maig de 1472. Sorpren la presència en els soterraments d'un nombre exagerat d'escolans que formen part del seguici dels enterraments; per exemple: vint escolans, dinou escolans, tretze escolans, onze escolans, quatre escolans. En realitat, els números (vint, dinou, tretze, onze, quatre) es refereixen a la quantitat o l'estipendi pagat en sous i diners. La paraula *escolà* sempre apareix en singular; per tant, caldria llegir «un escolà». Més encara, l'expressió, per exemple, «jau a framenors» fa referència al lloc d'enterrament i no pas al lloc en què era vetllat el difunt.

ten des de l'any 1372 fins a l'any 1991. L'altre és l'arxiu de la parròquia o comunitat de Sant Just i Pastor, els llibres d'òbits del qual s'inicien l'any 1388. D'aquest final del segle XIV i del segle XV disposem de trenta-tres volums: vol. 1: anys 1388, 1389 i 1391; vol. 2: any 1390; vol. 3: any 1398; vol. 4: any 1399; vol. 5: any 1401; vol. 6: any 1402; vol. 7: any 1410; vol. 8: any 1414; vol. 9: any 1419; vol. 10: any 1419; vol. 11: any 1426; vol. 12: any 1429; vol. 13: any 1434; vol. 14: any 1436; vol. 15: any 1440; vol. 16: any 1443; vol. 17: any 1445; vol. 18: any 1446; vol. 19: anys 1450-1451; vol. 20: any 1455; vol. 21: anys 1458-1459; vol. 22: any 1461; vol. 23: any 1467; vol. 24: any 1468; vol. 25: any 1473; vol. 26: any 1476; vol. 27: any 1477; vol. 28: anys 1485-1486; vol. 29: anys 1487-1488; vol. H-3: any 1497; vol. I-3: anys 1496-1497, i vol. 30: anys 1503-1504.

La nostra contribució versa sobre la cristianització d'esclaus en el segle XIV. És per això que traurem la informació referent als esclaus cristianitzats dels llibres d'òbits del segle XIV. Hem triat l'arxiu de la parròquia o comunitat de Sant Just i Pastor perquè els registres dels seus llibres d'òbits de l'època medieval quasi no han estat consultats i, encara menys, editats. Farem ús, per tant, dels volums núm. 1: anys 1388, 1389 i 1391; núm. 2: any 1392; núm. 3: any 1398, i núm. 4: any 1399. Com es pot veure, les llacunes són significatives. Malgrat tot, la informació sobre la cristianització dels esclaus basta al nostre objectiu.

Malgrat la denominació «Llibres d'òbits o de difunts», contenen altra informació, com veurem. La part principal és la dedicada als difunts de la parròquia i està estructurada en diverses seccions. A la primera s'inscriuen els *albats*, és a dir, els nens difunts fins als set anys que eren soterrats en cementiri cristià. La segona part és la denominada *Uncions*, és a dir, allà on consten els malalts que rebien el sagrament de la unció dels malalts o l'extremunció i el viàtic el mateix dia o bé l'endemà o pocs dies després, tot i que també hom podia combregar abans de rebre la unció.¹² A la tercera part consten els *cors* o *cos* o els *cossos*, és a dir, els difunts majors de set anys que eren soterrats. A la quarta, hom escrivia el registre de les *misses* celebrades pels

12. En els llibres d'òbits dels segles XIV i XV de la parròquia de Sant Just manca la referència a l'administració del viàtic. A partir del segle XVI ja consta immediatament abans de rebre la unció, el mateix dia de la seva administració; també el dia anterior o l'endemà i, fins i tot, dies després de la unció, com es prescrivia en els rituals. Transcrivim tot seguit un fragment del vol. 31 de l'Arxiu de Sant Just que correspon als anys 1504 i 1505: «Divendres, a xxviii (1504, novembre, 29). *Uncia* de la dona de mossèn Pere Martí, notari. Anaren: Vichari, Vidal, Rocha, Feliu, scolà. Disapte a xxx. *Combregar* de la damunt dita. Anaren: Vichari, Rocha, Arús, Coll, Alzina, scolà. [...] Dimarts, a xxi (1505, gener, 21). *Combregar* de mossèn Guillem Tort. Anaren: Vichari, sotsvichari, Feliu, Miquell, Cavallaria, Ferrer, Pau, Jordà, Jachme, Ferrer, Olzina, Soler, scolà. Dimecres, a xxii. *Uncia* del sobredit. *De nocte*. Foren: Vichari, sotsvichari, Ferrer, Blanch, Cavallaria, Arnau, Ibarç, Vila, Pau, scolà, f. 69v i 70v. D'interès per a la història del ritual litúrgic de l'administració de la unció dels malalts i la recepció del viàtic és el text del segle XV que es troba a la Biblioteca Episcopal del Seminari de Barcelona, publicat per Josep Torné i Cubells i que porta el títol *Ordinarium secundum ritum Barchinone*. La part de l'administració del viàtic porta el títol *Sequitur forma sive modus tradendi Sacratissimum Corpus Christi infirmis secundum ritum civitatis Barchinone*. I la part del ritual de l'administració de la unció dels malalts porta l'epígraf *Quomodo administratur sacramentum Extreme Uncionis infirmis secundum ritum Barchinone*. Vegeu Josep TORNÉ I CUBELLS, «Un nou ordinari "secundum ritum Barchinone"», pàg. 180-184 i 185-187.

difunts: misses d'albat, misses de cos present, misses de terç dia, misses *pro ànima* de xxxiii. La cinquena està dedicada a les misses d'aniversaris pels difunts, o simplement dites *aniversaris*. Hom pot trobar també en aquests llibres les quantitats anuals aportades per l'administració dels diversos rituals (enterraments i uncions), la distribució de les aportacions o mesades entre els diversos clergues que hi prenen part, la distribució del *residuum* o part no distribuïda entre els clergues i destinada als difunts pobres. És per això que, en algun dels volums dels llibres d'òbits podem trobar aquest títol: *Liber emolumentorum ecclesie Sancti Iusti Barchinone tempore Iohannis Gilibert m cccc xxxvi* (vol. 18). També s'hi pot trobar informació sobre el parroquiatge o l'assignació a favor d'una parròquia o del seu rector. Endemés, sovint s'hi escrivia la llista dels preveres que formaven la comunitat de la parròquia. Malgrat l'absència, a l'època medieval, de llibres de baptisme, hem trobat algunes referències als baptismes. Al volum 18, f. 1r, de l'any 1446, llegim: «Diluns, a x octubre, batian un bort de una esclava. Fou compare en Johan Burguès. Comare, madona Merguerida d'en Barthomeu Morlà. Ha nom Johan lo dit infant». Com es pot veure, es tracta del registre del bateig d'un fill d'una esclava, de nom Joan, assistit per padrins cristians de natura.

Com ja hem dit, l'estructura formal, en general, del contingut dels registres és en primer lloc els registres dels *albat*s, és a dir, dels infants difunts fins als set anys, ordenats cronològicament per mesos i dies: primer el mes, tot seguit el dia de la setmana i, finalment, el número del dia del mes.¹³ Després dels *albat*s consten els registres de les *uncions* o extremuncions, també per mesos i per dies del mes i de la setmana. Algunes d'aquestes uncions es feien *de nocte* a causa de la urgència o mort imminent. Després hom fa constar els registres dels difunts adults, a partir dels set anys. Després de la datació, hom troba l'abreviatura C (ce majúscula) desenvolupada, alguna vega-

13. Sobre el ritus funerari d'un albat, vegeu Josep HERNANDO DELGADO i Àngels IBÁÑEZ, «El procés contra el convers Nicolau Sanxo, ciutadà de Barcelona, acusat d'haver circumcidat el seu fill (1437-1438)». Nicolau Sanxo era de la parròquia de Sant Just. El seu fill, un albat, va ser soterrat al cementiri de Sant Just. El procés ens dona algunes notícies sobre el ritus funerari: La matinada del dia 22, vers les cinc o sis hores, la llevadora, el pare i dues altres dones, tots conversos, anaren, des del carrer de Guimnàs a l'església de Sant Just, molt proper l'un de l'altra, perquè l'infant fos batejat. Antoni Genovès, beneficiat en aquesta església i que suplia el rector absent, accedí a batejar l'infant «per so com era malalt». L'escolà de l'església fou el compare (padrí), car el pare no ho podia ésser, i una de les dones fou la comare (padrina). En voler el sacerdot untar l'infant amb el crisma al pit i a les espatlles, es produí una picabaralla entre ell i els qui portaven l'infant: els pares i els altres s'oposaven al fet que fos despullat i el sacerdot no volia fer res que fos «contra hordinació de la Sgleya» (pàg. 80). I més endavant: «Un vaser, per ordinació dels dits mossèn Fonolet e official, obrí un vas en la claustra de la dita sgleya, lo qual se deya que era del dit Nicholau Xanxo, e de aquí trach una caxeta patita. E après aquella fon uberta e lo dit vaser trach-na un infant petit, lo qual, a viars d'él testimoni, podia haver viii dies, poch més ho menys. E après que fon descosit, ell testimoni e lo dit mestra Gabriel miraren aquell en lo membra generatiu... per un vaser fon dessoterat un infant petit de un vas, qui-s deya del dit Nicholau Xanxo, qui és en la claustra de Fframenós, lo qual infant sa deya que era infant del dit Nicholau Xanxo, e lo dit infant fon descosit e mosttat, Lo qual paria que no havia molt que era stat soterat, car trobàs tot éntegra sens corrupció e a viars d'ell testimoni podia aver lo dit infant viii jorns, poch més e menys» (pàg. 96-97).

da, amb *cors* o *cos* i el plural *cossos* o *cosos*. En quart lloc segueix l'apartat de les *misses*, que, com hem dit, poden ser d'albat, de cos present, de terç dia o *pro ànima* de xxxiii. Als registres corresponents als esclaus difunts, les misses dites per ells segueixen llur soterrament. És a dir, al registre del dia 3 d'agost de 1388 es llegeix: «Eodem die. Cors de una sclava d'en Martí, especiaire. Jau aci. [...] Romanseren a missa». Als registres que publiquem, que corresponen a la fi del segle xiv, tan sols hem trobat un cas d'una missa de *terç dia* per l'ànima d'una esclava. És el cas de l'esclava pertanyent a Bernat Lunes (sic), difunta el dia 27 d'agost de 1388 i per la qual hom celebrà missa el dia 2 de setembre del mateix any. Es tracta, en realitat, de l'anomenada *missa del terç dia*. Finalment, trobem els registres dits *aniversaris*, és a dir, les misses anuals per l'ànima d'un difunt estipendiades amb rendes d'una fundació en béns mobles o immobles.

En tots els ritus funeraris d'esclaus i d'esclaves esmentats (albats, cors o cossos, misses i aniversaris) i també en les uncions, els registres esmenten la presència de preveres, dels quals es dona el nom o el cognom. En el cas dels albats, hem trobat la presència d'un prevere i també de dos i de quatre, a més d'un escolà. En el cas de les uncions, els preveres assistents poden ser un, dos, tres, quatre, sis i, fins i tot, vuit. Els registres del soterrament d'esclaus i esclaves citen la presència d'un, dos, tres, quatre, cinc, sis, set i deu preveres. En els cas de les misses exequials, els registres n'anoten la presència de dos, tres, cinc, sis, set, vuit, nou, deu, onze o quinze. Cap diferència, doncs, amb els difunts cristians de natura. En tots els casos, sempre hi assisteix un sol escolà. Als llibres d'òbits de la parròquia de Sant Just i Pastor, cada registre sol acabar, o bé hom la inclou en el text, amb l'expressió «xiii de parts», «iii de parts», «v de parts», etc., indicant les parts en què es dividia l'estipendi segons el nombre de preveres assistents.

Mai no se cita el nom de l'esclau. Tampoc el seu origen, «nació», religió anterior al baptisme i diferències ètniques. Consta sols el nom del propietari, del qual es dona la ubicació (carrer, plaça, pla, prop de, etc.). Als llibres d'òbits, aquestes diferències són intranscendents. Tot seguit, els registres anoten el lloc de soterrament. En el nostre cas, el soterrament de la majoria dels esclaus tingué lloc al cementiri de Sant Just, la parròquia del propietari de l'esclau. Això és indicat amb les expressions: «jau a Sent Just» o «jau aci». Per raons pietoses del propietari, i també dels esclaus, alguns d'aquests eren soterrats en altres cementiris: «jau a Frares Menors», «jau a Sant Miquel», «jau a Predicadors», «jau a Natzaret», «jau a la Mercè»...

Tot seguit transcrivim els registres dels llibres d'òbits del segle xiv de la parròquia de Sant Just i Pastor de la ciutat de Barcelona. L'interès de la transcripció rau en el fet que es tracta d'una font inèdita, de presència molt poc freqüent als nostres arxius i, com hem dit, que el seu contingut és quasi absent dels estudis de la història social de Barcelona, com hom podrà comprovar. En aquest sentit, posem com a exemple el volum núm. 2, que correspon a l'any 1392. Es tracta d'un volum sense llacunes. No hi manca cap foli i, per tant, els registres són complets. Doncs bé, el nombre d'albats (menors de set anys) difunts fills de cristians de natura va ser de setanta-vuit, el d'albats fills de conversos (del judaisme) fou de sis i el d'albats fills d'esclaus batejats va ser de set. En el cas dels difunts adults (cors o cos o cossos), el nombre de cristians

de natura va ser de seixanta-un, el de conversos fou de dos i el d'esclaus batejats adults va ser de nou. El sagrament de la unció o extremunció va ser administrat a quaranta-sis difunts cristians de natura, a un convers i a tres esclaus batejats. Hom pot deduir, per tant, la importància d'aquesta font documental en l'aspecte demogràfic.

LLIBRES D'ÒBITS DE LA COMUNITAT DE L'ESGLÉSIA PARROQUIAL
DE SANT JUST I PASTOR DE LA CIUTAT DE BARCELONA

VOL. I: ANY 1388
Cors – Cos – Cossos

1388, agost, 3

*Eodem die.*¹⁴ **3 Cors** de una **esclava** d'en Martí, especiaire, Jau aquí. **Anaren-hi**: Corts, Ferrer, escolà. Remanserén a **missa**: Rector, Bonet, Casa, Ponç, Voltà, Bernat, Mayosa, Terré, Vidal, Puyol, Toló. XIII de parts.

Vol. I: Anys 1388, 1389 i 1391, f. ira.

1388, agost, 6

Die jovis, sexta die mensis augusti anno predicto. **Cors** d'una **esclava** d'en Claramunt, qui stà en lo carré d'en Serra.¹⁵ Jau a Sent Just. **Anaren**: Bonet, Fontanella, Terré, escolà. III de parts. Romanserén a **mise**: Rector, Cors, Nicolau, Case, Ferrer, Voltà, Ponç, Bugatel, Ferriol, Toló.

Vol. I: Anys 1388, 1389 i 1391, f. irb.

14. La transcripció dels registres, escrits sempre en català, dels llibres d'òbits és feta segons és pràctica habitual en l'edició de textos de l'època medieval. Tot seguit transcrivim diverses paraules amb les seves variacions. Hom ha d'evitar, doncs, la sospita d'una mala lectura del manuscrit: Ací/ací/ací, Anaçes/Ses Enaçes, anà-y/anà-hi, Avinós/Avinyó, Bugatel/Bugatell, Cabayes/Cabanyes, Çalangla/Salangla, Canyeles/Canyelles, Carabaça/Carabassa/Querebaça, carré/carrer/carer/querer, case/casa, Ciurana/Siurana, Cugulade/Cugullada, dijous/digous, diluns/ dilluns, dimenge/diumenja, disapta/disapte/disapte, esclava/sclava, escolà/scolà, especiaire/especiaire, Fàbreges/Fàbrega/Fàbregua, Fontanella/Fontanella, Lunes/ Llunes, Manleu/ Manlleu, mara/mare, Mayosa/Manyosa, mise/missa, Oler/Oller, Ponç/Pons, Puyal/Pujal/Pujalt, Rabaçó/Rabassó, remanserén/romanserén, Ripol/Ripoll, Rovire/Rovira, Sales/Saleles, Salent/Sallent, sent/sant, stà/està, Suyer/Sunyer, Vidall/Vidal, Vilerasa/Vilarasa.

15. Generalment, en els registres se'ns indica el carrer o l'indret on viu el propietari de l'esclava o esclau. Es tracta d'una indicació social/urbana d'un gran interès. Als llibres d'òbits trobem topònims de carrers que encara són vigents a la Barcelona d'avui: carrer d'en Serra, carrer de la Fusteria, carrer de Ragomir o Regomir, carrer dels Còdols, carrer d'Avinyó (Avinós), carrer de la Mercè, església de Sant Miquel, carrer Ample, pla dels Framenors, carrer de Gimnàs (Gignàs), carrer d'en Carabassa, carrer o plaça de les Cols. Manca avui el topònim carrer de Mont-ros i algun altre que no consten en els registres que publiquem.

1388, agost, 9

A ix del dit mes. **Cors** de una **esclava** d'en Caçà, a la Fustaria. Jau aquí. **Anà-y**: Ponç, Toló, escolà. Romàs a **missa**: Case, Voltà. III de parts.

Vol. I: Anys 1388, 1389 i 1391, f. 1rb.

1388, agost, 10

Dilluns, a x del dit mes. **Cors** de ·i· **esclau** de mícer Pere Terré. Jau aquí. **Anaren-hi**: Bernat Bugatel, Arnau Mayosa, escolà. III de parts. Romàs a **missa**: Rector, Casa, Ponç, Totó, Fàbrega, Jacme, Vidal.

Vol. I: Anys 1388, 1389 i 1391, f. 1rb.

1388, agost, 12

Dimecres, a xii del dit mes. **Cors** de ·i· **esclau** d'en Andreu de Olivela, Jau Ací. **Anaren-hi**: Bernat Boltà, escolà. III de parts.

Vol. I: Anys 1388, 1389 i 1391, f. 1rb.

1388, agost, 21

Dimecres, a xxi del dit mes. **Cors** de una **esclava** de mestre Palmer, qui està a Ragomir. Jau aquí. **Foren-hi**: Nicolau, Jacme, escolà. IIIes de parts.

Vol. I: Anys 1388, 1389 i 1391, f. 1va.

1388, agost, 27

Eodem die. **Cors**: 1^a **sclava** d'en Bernat Lunes. Jau aquí. **Foren**: Ponç, Cots, Jacme, Vidal, scolà. V de parts. Romàs a **vespres**: Rector, Fàbreges, Terré.

Vol. I: Anys 1388, 1389 i 1391, f. 1vb.

1388, agost, 28

A xxviii del mes. **Cors**: 1^a **sclava** d'en Pere de Déu, Jau aquí. **Foren**: Ponç, Illes, scolà. III de parts.

Vol. I: Anys 1388, 1389 i 1391, f. 2ra.

1388, setembre, 15

Eodem die. **Cors**: una **sclava** que traguén de casa d'en Canet, qui stà al carré dels Còdols. Jau a Frares Menós. **Foren**: Corts, Nicholau, Ferrer, Terré, scolà. V de parts.

Vol. I: Anys 1388, 1389 i 1391, f. 2va.

1388, setembre, 16

Dimecres, a XVI del dit mes. **Cors:** 1 **sclava** d'en Pere Çalangla, qui stè prop la placa de les Cols. Jau aci. **Foren:** Corts, Toló, scolà. III de parts.

Vol. 1: Anys 1388, 1389 i 1391, f. 2va.

1388, setembre, 19

Eodem die. **Cors:** 1^a **sclava** d'en Pere Oliver, prop casa d'en Monrós. Jau aci. **Foren:** Ponç, Nicholau, scolà. III de parts.

Vol. 1: Anys 1388, 1389 i 1391, f. 2vb.

1388, setembre, 21

A XXI del mes. **Cors:** una **sclava** d'en Berenguer Simón. Jau [a] Avinós. **Foren:** Ponç, Terré, Bugatell, Puyal, scolà. V de parts.

Vol. 1: Anys 1388, 1389 i 1391, f. 2vb.

1388, setembre, 30

Cors: 1^a **sclava** d'en Guants, al carrer d'en Serra. **Foren:** Ponç, Nicholau, Jacme, Vidal, scolà. Jau aci. V de parts.

Vol. 1: Anys 1388, 1389 i 1391, f. 3ra.

1388, octubre, 11

A XI del mes. **Cors:** en Martí, **qui fou sclau**. Jau a Mercè. **Foren:** Ponç, Nicholau, Casa, Jacme, Ferrer, Fadiga, Bugatell, Toló, Puyal, Monculot, scolà. XI de parts.

Vol. 1: Anys 1388, 1389 i 1391, f. 3va.

1388, octubre, 12

A XII del mes. **Cors:** 1 **sclau** d'en Johan Guerau, al carrer dels Còdols. **Foren:** Casa, Ferrer, Puyol, Toló, scolà. V de parts. Romàs a **missa:** Pons, Cots, Jacme, Nicholau, Fàbrega, Bugatell, Vidal.

Vol. 1: Anys 1388, 1389 i 1391, f. 3va.

1389, gener, 10

A X del mes. **Cors:** ·1· **sclau** de Johan Ferrer, prop casa d'en Berenguer Simon. Jau aci. **Foren:** Ponç, Terré, scolà. III de parts.

Vol. 1: Anys 1388, 1389 i 1391, f. 4rb.

1389, maig, 12

A XII del mes. **Cors:** ·I· **sclau** de Janer, al carrer nou. Jau ací. **Foren:** Ponç, Fontanella, scolà. III de parts.

Vol. I: Anys 1388, 1389 i 1391, f. 5va.

1389, agost, 16

A XVI del mes. **Cors:** I **sclava** de missèr Johan de Valsequa. Jau ací. **Foren:** Saleles, Valtà, Ponç, Bonet, scolà. V de parts. Romàs a **misà:** Rector, Riba, Cots, Nicholau, Ferrer, Mayosa, Arnau Mayosa, Toló.

Vol. I: Anys 1388, 1389 i 1391, f. 6ra.

Misses

1388, setembre, 2

Secunda die dicti mensis. Celebram **misses** per la **sclava** d'en Bernat Lunes, qui stà prop Sent Just. **Foren-hi:** Rector, Ponç, Cots, Nicholau, Casa, Jacme, Vidal, Ferrer, Valtà, Cabayes, Terré, Fàbregua, Illes, Fontanella, Toló. XV de parts.

Vol. I: Anys 1388, 1389 i 1391, f. 8va.

VOL. I: ANY 1391 Cors – Cos – Cossos

1391, febrer, 26

Dissapte, a XVI del mes. **Cors:** una **sclava** d'en Francesc Martina, qui stà prop los Frares Menós. Jau ací. **Foren-hi:** Duran, Cots, Nicholau, Arnau Mayosa, scolà. V de parts.

Vol. I: Anys 1388, 1389 i 1391, f. 23rb.

1391, juny, 21

A XXI del mes. **Cors:** 1ª **sclava** d'en Tomàs ça Costa. Jau a Sent Miquel. **Foren:** Ponç, Nicholau, scolà. III de parts.

Vol. I: Anys 1388, 1389 i 1391, f. 24ra.

VOL. 2: ANY 1392
Albats

1392, març, 24

Disapte, a XXIII del mes. **Albat** de 1 **sclau** d'en [..], carrer d'en Serra. III de parts. **Foren:** Vidall, Ferrer, escolà. Roman a **vespres:** Salent, Cugulade, Valtà, Sunyer, Arnau, Fontanel·la, Vilerasa. IX parts.

Vol. 2: Any 1392, f. 2r.

1392, agost, 23

Diluns, a XXIII del mes. **Albat** de una **sclava** de na Voltres. **Foren:** Vicari, Vilarasa, scolà. III de parts.

Vol. 2: Any 1392, f. 4v.

1392, setembre, 7

Lo die mateix. **Albat** de 1^a **sclava** d'en Olzina. Carrer d'en Serra. III de parts. *Clerici supradicti* [Rector, Toló, Vilerasa, Bugatell, Rovire, scolà, Cugulade, Romanseren a **missa:** Vicari, Valtà]. Són IX parts.

Vol. 2: Any 1392, f. 5r.

1392, setembre, 7

Eodem die. **Albat** de una **sclava** d'en Bruniquer. **Anaren:** Vicari, Ferrer, Vilarasa, scolà. IIII de parts.

Vol. 2: Any 1392, f. 5r.

1392, setembre, 2 (sic)

Dujous, a II del mes. **Albat** d'en Andreu Solà de una **sclava**. **Anaren:** Oler, March, Orts, scolà. IIII de parts. Romangueren a **missa:** Vicari, Vidal, Ferrer, Suyer, Valtà, Arnau, Vilarasa, Toló, Rabató. XV parts.

Vol. 2: Any 1392, f. 5r.

1392, octubre, 7

Dijous, a VII. **Albat** de un **sclau**, qui stà en un obrador d'en Tries, prop la mar. **Anaren:** Vicari, Vilarasa, scolà. III de parts. Na romangueren a **vespres:** Cugulada, Manleu, Mates, Oler, Ponç, Fontanela, Toló. XI de parts.

Vol. 2: Any 1392, f. 15r.

Uncions

1392, juliol, 15

Digous, a xv del mes. **Unció** de 1 **sclau** de na Castells, al carrer d'en Serra. V de parts. Rector, Cuguyade, Dachs, Salent. IIII [de parts].

Vol. 2: Any 1392, f. 6v.

1392, juliol, 15

Digous, a xv del mes. **Unció** de 1 **sclau** de na Caselles, al carer d'en Serra. V de parts: Rector, Cuguyade, Dachs, Salent, scolà. IIII [de parts]

Vol. 2: Any 1392, f. 6v.

1392, octubre, 29

Dimecres, a xxix del mes. **Unció** de 1^a **sclava** de sényer d'en Via, davant casa d'en Guillem Ferrer. **Foren**: Vicari, Ponç, Arnau, Rovira, Ripol, scolà. VI de parts.

Vol. 2: Any 1392, f. 8v.

Cors – Cos – Cossos

1392, juliol, 17

Eodem die. **Cors**: 1 **sclau**, qui s'és stat de na Caseles. Stava al carrer d'en Serra. **Foren**: Vicari, Manleu, scolà. Ha-s a partir entre tots los desús dits.

Vol. 2: Any 1392, f. 13r.

1392, juliol, 19

Diluns. Cors de una **sclava** d'en Marqueto lo royg, qui stà a la Mercè. **Anaren**: Vicari, scolà. II de parts.

Vol. 2: Any 1392, f. 13r.

1392, juliol, 27

Dimarts, a xxvii del dit mes. **Cors** de una **sclava** d'en Bernat Buçot. **Foren**: Vicari, March, Arnau, Ponç, Vilarasa, Toló, scolà. VII de parts. Romangueren a **vespres**: Valtà, Fontanela, Suyer.

Vol. 2: Any 1392, f. 13v.

1392, agost, 12

Dijous, a vi de agost. **Cors:** un **sclau** d'en Anthoni Fàbrega, fuster, al carrer d'en Serra. **Foren:** Vicari, Ferrer, Rovira, scolà. IIII de parts.

Vol. 2: Any 1392, f. 13v.

1392, agost, 14

Disapta, a XIII del mes. **Cors:** una fadrina, **fila de una esclava**, en casa de madona Saleles. *Quere nomina clericorum* en los albat [Vicari, Ferrer, Vilarasa, scolà].

Vol. 2: Any 1392, f. 13v.

1392, setembre, 14

Dimarts, a XIII del mes. **Cors:** una **sclava** d'en Gomis, daval lo carrer Ample. **Anaren:** Vicari, Manleu, Ferrer, Valtà, Arnau, Toló, Vilarasa, scolà. VIII de parts.

Vol. 2: Any 1392, f. 14v.

1392, setembre, 27

Eodem die. **Cors:** una **sclava** d'en Anthoni Fuster, el Pla dels Framenors. **Foren:** IIII de parts. L'escolà: v. Deu-se partir ab l'albat d'en Tries e d'en Muncada.

Vol. 2: Any 1392, f. 15r.

1392, octubre, 30

Disapte, a xxx del mes. **Cors:** 1^a **sclava** d'en Via. **Foren:** Ponç, Rabaçó, Suyer, Oller, Arnau, Vilarasa, scolà. VII de parts. **Romàs:** Vicari per dir **misa**.

Vol. 2: Any 1392, f. 15r.

VOL. 3: ANY 1398
Albats

1398, abril, 5

Divendres, a v. **Albat** de una **sclava** d'en Bernat Costa, prop lo carrer d'en Gimnàs. 1^a de part.

Vol. 3: Any 1398, f. 1v.

1398, maig, 17

Disapte, a xvii del mes. **Albat** de 1^a **sclava** d'en Andreu Solà. **Foren:** Ponç, Vilar, scolà. III de parts.

Vol. 3: Any 1398, f. 2r.

Uncions

1398, gener, 4

Dimecres, a IIII del mes. **Onsió** de 1^a **sclava** de madona de missèr Bernat de Palou. *De nocte*.
Foren: Vicari, Ponç, Rovira, Dalmau, scolà. V de parts.

Vol. 3: Any 1398, f. 7r.

Cors – Cos – Cossos

1398, gener, 5

Disapte, a v del mes. **Cors:** 1^a **esclava** de madona de missèr Bernat de Palou. **Foren:** Vicari, Bugatell, Vilarasa, Cots, Castell, Colom, scolà. VII de parts. Romàs a **missa:** Oller, Ponç, Toló, Navès, Valtà, Rabaça, Mayosa.

Vol. 3: Any 1398, f. IIIr.

1398, abril, 30

Dimarts, a xxx del mes. **Cors:** ·1· **sclau** d'en Galceran Çestrada. **Foren:** Ponç, Rovira, scolà. III de parts.

Vol. 3: Any 1398, f. 12v.

1398, octubre, 11

Divendres, a XI del dit mes. **Cors** de 1^a **esclave** d'en Canyeles. Està al carrer dels Còdols. E jau ací. **Foren:** Castell, Vilarasa, escolà. III de parts.

Vol. 3: Any 1398, f. 14v.

1398, desembre, 30

Dimenge, a xxx. **Cors** de ·1^a· **esclave** d'en Sinola, al carrer de Serra. Jau ací. Vicari.

Vol. 3: Any 1398, f. 17v.

VOL. 4: ANY 1399

Uncions

1399, març, 16

Diumenja, a xvi. **Unció** de una **sclava**, qui era stade dida de la mara d'en Sant Clement. Stà a case de mossèn Bernat Gualbes. **Foren:** Vicari, Ciurana, scolà. III de parts.

Vol. 4: 1399, f. IV.

1399, març, 20

Dijous, a xx. **Unció** de una **sclava** d'en Johan Anaçes. Stà al carrer de Carabaça. **Foren:** Vicari, Fullosa, Ciurana, scolà. III de parts.

Vol. 4: 1399, f. iv.

1399, maig, 19

Diluns, a xviii de mag. **Unció** de una **sclava** de madona [...] Stà als cofrés. **Foren:** iii de parts. Vicari, Bastús, Narcís, Mas, Farrer [...], Junyent, Gomir, scolà. X parts.

Vol. 4: 1399, f. ibis-v.

1399, octubre, 13

Diumenja, a xiii. **Unció de nocte** de ·i· **sclava** de madona d'en Nicholau Farrer. Stà al carrer Nou. **Foren:** Vicari, Mas, Bastús, scolà. IIII de parts.

Vol. 4: 1399, f. 2r.

1399, octubre, 24

Divenres, a xxiiii. **Unció** de una **sclava**. Stà al carrer d'en Carabaça en la case on stà mossèn Petra, prevera. **Foren:** Vicari, scolà, Ciurana. III de parts.

Vol. 4: 1399, f. 2r.

Cors – Cos – Cossos

1399, gener, 21

Dilluns, a xxi. **Cors:** una **sclava** d'en Raffel, ferrer, prop la Mercè. Jau ací. **Foren:** lo vicari, Mas, Pla, Ciurana, Miró, scolà. VI de parts.

Vol. 4: 1399, f. 3r.

1399, març, 21

Divendres, a xxi. **Cors** da una **esclave** d'en Ses Enaçes. Stà al querer d'en Querebaça. Jau ací. **Foran:** IIII de parts. Oliva, Gibert, Geró. Romàs: Vicari, scolà. IIII parts.

Vol. 4: 1399, f. 4r.

CONCLUSIÓ

La documentació consultada ens ha permès quantificar percentualment la població esclava sarraïna, tant de blancs com de negres i llors i també de turcs, en el segle XIV. Hem vist també la permeabilitat al cristianisme dels uns i els altres i la tendència, des del punt de vista estadístic, de les conversions durant aquest segle. A més a més, els llibres d'òbits, malgrat que hom no hi diferenciï sarraïns i no sarraïns, ens han permès veure la pràctica cristiana dels esclaus batejats a la fi del segle XIV en el moment més transcendental de la vida d'un cristià: unció o extremunció dels esclaus malalts i/o en perill de mort i l'administració del viàtic, enterrament en cementiris cristians dels esclaus batejats difunts, misses exequials per l'ànima dels esclaus difunts, acompanyament del clergat en l'administració del sagrament de la unció i el viàtic, en els enterraments, en les misses per l'ànima dels esclaus batejats difunts (misses de cos present, misses de terç, trentenaris i aniversaris). Cap diferència fonamental, doncs, entre els cristians de natura i els esclaus batejats, és a dir, també cristians.

BIBLIOGRAFIA

- ALBACETE GASCÓN, Antoni. «Els lliberts barcelonins del segle XV a través dels seus testaments». *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia (AHAM)*, 27-28 (2006-2007), pàg. 143-172.
- «Les confraries de lliberts negres a la Corona catalanoaragonesa». *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia (AHAM)*, 30 (2009), pàg. 307-331.
- CLARAMUNT, Salvador. «La muerte en la Edad Media. El mundo urbano». *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia (AHAM)*, 7-8 (1986-1987), pàg. 205-218.
- EPALZA, Mikel de (trad.). *Alcorà*. Barcelona: Proa, 2001.
- FERRER I MALLOL, Maria Teresa. *Els sarraïns de la Corona Catalano-aragonesa en el segle XIV. Segregació i discriminació*. Barcelona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas (CSIC), 1987.
- GUILHEM DURAND, *Rationale divinatorum officiorum*. Lió, apud Haeredes Iac. Iuntal, 1559, llib. VII, cap. XXXV, *De officio mortuorum*, pàg. 449-456.
- GY, Pierre-Marie. «Historia de la liturgia en Occidente hasta el concilio de Trento». A: Aime Georges MARTIMORT. *La Iglesia en oración. Introducción a la liturgia*. Barcelona: Herder, 1992, pàg. 75-90.
- *La liturgie dans l'histoire*. París: Du Cerf, Liturgie, 1990.
- HERNANDO DELGADO, Josep. «*Ad ostendendum quod Machometus non fuit Dei prophetam*. La polèmica antiislàmica a la baixa edat mitjana». A: *Creences i ètnies en una societat plural*. Lleida: Pagès Editors, 2002, pàg. 133-152. [Reunió Científica, III Curs d'Estiu Comtat d'Urgell]
- «De nuevo sobre la obra antiislàmica atribuida a Ramon Martí, dominico catalán del siglo XIII». *Sharq Al- Andalus* [Alacant: Universitat d'Alacant], 9 (1991), pàg. 97-108.
- «*De seta Machometi o De origine, progressu et fine Machometi et quadruplici reprobatione eius* de Ramón Martí (s. XIII)». *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia (AHAM)*, 4 (1983), pàg. 9-63. [ms. Archivo Capitular de la Catedral de El Burgo de Osma]

- *Els esclaus islàmics a Barcelona. Blancs, negres i turcs. De l'esclavitud a la llibertat. Segle XIV*. Barcelona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas (CSIC). Institució Milà i Fontanals. Departament d'Estudis Medievals, 2003.
- «La polèmica antiislàmica i la quasi impossibilitat d'una entesa». *Anuario de Estudios Medievales* [Barcelona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas (CSIC)], 38 (2008), pàg. 763-791.
- «Le *De seta Machometi* du Cod. 46 d'Osma, œuvre de Raymond Martin (Ramon Martí)». A: *Islam et Cretiens du Midi (XIIIe-XIVe siècles)*. Tolosa de Llenguadoc: Edouard Privat, 1983, pàg. 351-377. («Cahiers de Fanjeaux», 18) [Obra publicada amb l'ajut del Centre National de la Recherche Scientifique]
- HERNANDO DELGADO, Josep; IBÁÑEZ, Àngels. «El procés contra el convers Nicolau Sanxo, ciutadà de Barcelona, acusat d'haver circumcidat el seu fill (1437-1438). *Processus inquisitionis facte contra Sanxo, conversum, civem Barchinone* (Arxiu Diocesà de Barcelona, ADB, *Processos*, n. 762)». *Acta Historica et Archaeologica Medevalia (AHAM)*, 13 (1992), pàg. 75-100.
- MAILLO SALGADO, Felipe. «Consideraciones acerca de una fatwà de Al-Wansarisi». *Studia Historica. Historia Medieval*, III, 2 (1985), pàg. 181-191.
- *Vocabulario básico de historia del Islam*. Madrid: Akal, 1987.
- MARTIMORT, Aime Georges. *La Iglesia en oración. Introducción a la Liturgia*. Barcelona: Herder, 1992, pàg. 75-90.
- MIKLOSHAZY, Attila. *The origin and development of the Christian Liturgy According to cultural Epochs: Political, Cultural and Ecclesial Backgrounds. I-IV History of Liturgy*, Lewiston-Queenston-Lampeter: The Edwin Mellen Press, 2006.
- NICOLAU, Miguel. *La unción de los enfermos. Estudio histórico-dogmático*. Madrid: BAC, 1975.
- PEREJA, Félix María. *La religiosidad musulmana*. Madrid: BAC, 1975.
- PLAZOLLES GUILLÉN, Fabienne. «Trayectorias sociales de los libertos musulmanes y negroafricanos en la Barcelona tardomedieval». A: *De l'esclavitud a la llibertat. Esclaus i lliberts a l'Edat Mitjana. Actes del Col·loqui Internacional celebrat a Barcelona del 27 al 29 de maig de 1999*. Barcelona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas (CSIC), 2000, pàg. 615-642.
- RAMOS, Manuel. «Notas para una historia litúrgica de la unción de los enfermos». *Phase*, 27 (1987), pàg. 383-402.
- RIERA I SANS, Jaume. «Les llicències reials per predicar als jueus i als sarraïns (segles XIII-XIV)». *Calls*, 2 (1987), pàg. 114-131.
- TORNÉ I CUBELLS, Josep. «Un nou ordinari "secundum ritum Barchinone"». *Miscel·lània Litúrgica Catalana. Societat Catalana d'Estudis Litúrgics*, 5 (1994), pàg. 175-188.
- VINYOLÉS I VIDAL, Teresa. «Integració de les llibertes a la societat barcelonina baixmedieval». A: *De l'esclavitud a la llibertat. Esclaus i lliberts a l'Edat Mitjana. Actes del Col·loqui Internacional celebrat a Barcelona del 27 al 29 de maig de 1999*. Barcelona: Centre Superior d'Investigacions Científiques (CSIC), 2000, pàg. 593-614.